

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. Вип. 3. 197 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2025

нац. аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: ФОП Бровін О. В., 2019. С. 62-64.

5. Смоляр Л. О. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогоденні: монографія. Одеса : Астропринт, 1999. 440 с.
6. Хавіна С., Тураєва І., Шевченко Н. Художня версія жіночої долі в дискурсах Шевченка й Франка: компаративний аналіз (на матеріалі поем Т. Шевченка «Катерина» та І. Франка «Сурка»). *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків : ХІФТ, 2019. Вип. 6. С. 62-69.
7. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ, 2003. 510 с.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ: видавництво художньої літератури «Дніпро», 1985. 622 с.

Надія ПАВЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Університету Ушинського

Анна ЛИСЮК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

2 року навчання історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЗМУ В ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ- ЛЕВИЦЬКОГО «БУРЛАЧКА»

This annotation highlights the key features of psychological depiction in Ivan Nechui-Levytskyi's novella «Burlachka». The author combines realistic representation of social reality with a deep exploration of the characters' inner worlds. Various psychological techniques – such as inner monologue, dreams, retrospection, and detailed descriptions of nature and appearance – help reveal the

motives, emotions, and moral dilemmas of the protagonists. The interplay of romantic and realistic elements enriches the psychological depth of the narrative. Overall, the novella exemplifies Nechui-Levytskyi's mastery in psychological prose and his unique artistic vision.

Key words: *psychologism, inner world, realism, romanticism, psychological techniques, Ukrainian literature*

Постановка проблеми. Роки життя видатного українського письменника, фольклориста та етнографа Івана Нечуй-Левицького припали на досить важке становище пореформеної України. Літературний критик С. Єфремов влучно описує світогляд І. Нечуя-Левицького його ж афоризмом з твору: «Весело і добре там на світі божому, та погано жити там людям...» [1, с. 131].

Дійсно, тодішнє соціальне становище України відобразилося на світосприйнятті українського народу. Це вплинуло і на І. Нечуя-Левицького, а саме на концентрацію уваги на художніх засобах розкриття психологізму у його творах, зокрема, у повісті «Бурлачка», адже зображення внутрішнього світу героїв, мотивів їхніх учинків, переживань та внутрішніх конфліктів засвідчує поступ української літератури в бік реалістичної, психологічно вмотивованої прози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження життєвого шляху та творчої спадщини Івана Нечуя-Левицького зробили С. Єфремов та В. Підмогильний [1]. Що стосується повісті «Бурлачка», то її поетикальна парадигма була об'єктом вивчення Я. Муравецької [8] та Н. Рудецької [10].

Мета статті – проаналізувати специфіку засобів психологізму у повісті Івана Нечуя-Левицького «Бурлачка».

Виклад основного матеріалу. Тривалий час психологізм не мав однозначно вичерпного теоретичного та історично-культурного тлумачення. Це

обумовлено тим, що література по-різному розуміла те, що відбувається у глибинах людського буття [3, с. 26].

Найґрунтовніше проаналізував становлення психологічного напрямку в українському літературознавстві Іван Франко. Він усвідомив, що в тлумаченні літератури як такої необхідно керуватися двома принципами: історичним та психологічним, а саме тлумачення має бути обов'язково з урахуванням національної специфіки [5, с. 55].

Отже, психологізм – це передавання художніми засобами внутрішнього світу персонажа, його думок, переживань, зумовлених зовнішніми і внутрішніми чинниками [6, с. 292]. Кожен з письменників використовує різноманітні засоби і форми змалювання характерів персонажів, відповідно, беручи до уваги також і соціальне становище, у якому вони формуються.

У реалістичному ключі написано І. Нечуєм-Левицьким повість «Бурлачка», яка є важливим етапом у розвитку соціально-побутової прози, адже автор поєднав у ній широку соціальну проблематику з глибоким психологізмом. У творі зображується життя дівчини-бурлачки Василяни, на долю якої випали важкі випробування. Врешті-решт, завдяки своєму сильному характеру та чеснотам Василяна знаходить щастя.

Варто зауважити, що реалістичний напрям сприяв прагненню письменників і живописців конкретизувати образи природи, максимально детально і достовірно їх зафіксувати. І. Нечуй-Левицький, звертаючись до системи поетикальних засобів, також втілював у своїх художніх творах наочно-образні та деталізовані картини українських ландшафтів [2, с. 124]. Крім того, письменник створює детальні описи кожного села для формування цілісного уявлення про місцевість відтворюваних подій, а також вдається до їхнього порівняння. У творі «Бурлачка» автор не просто описує просторові локації – він надає їм певного психологічного навантаження. Художнє моделювання просторово-часових категорій у повісті дає можливість

простежити не лише зовнішню динаміку життя героїв, а й внутрішні психологічні процеси. Саме тому аналіз повісті в аспекті психологічного хронотопу відкриває нові грані її художньої структури.

Образ дороги є ключовим у структурі повісті. Дорога – це не лише фізичне переміщення бурлак у пошуках заробітку, а й символ життєвої безвиході. Для головної героїні бурлакування означає втрату дому, втрату жіночої честі та відчуття беззахисності у світі. Дорога, як нескінченний простір чужини, набуває рис психологічного хронотопу: вона формує у свідомості героїв відчуття непевності, небезпеки, постійного розриву з рідним середовищем. У такий спосіб автор передає екзистенційний вимір буття бурлачки – життя як мандрівку без мети, як рух, що не дає жодного результату, крім виснаження.

Дім у традиційному українському світогляді є осередком стабільності, тепла, продовження роду. У повісті «Бурлачка» цей простір постає лише у спогадах і мріях героїні. Втрата дому означає для неї не просто фізичну безпритульність, а й духовну травму. Дім у її уявленні асоціюється з дитинством, родиною, моральним захистом і реалізується через село Комарівку.

Рідне село Комарівку, в якому виросла Василина, автор описує наступним чином: «В Комарівці, як і в інших невеликих селах того краю, люди дуже схожі одні на других: і чоловіки і жінки однакові на зріст, високі, рівні станом. Всі люди гарні, чорняві, з темними очима. Глянеш на людей, і здається, неначе всі вони між собою брати і сестри, неначе вони народились од однієї сім'ї» [9, с. 7]. Комарівка змальовується світлою, затишною та любою серцю Василини, адже там найцінніше для неї – родина, дитинство та друзі. Такий опис створює ніжну та спокійну атмосферу.

Не «по-простацькому» описує автор село Журавку. Іноді складається враження, ніби усе село – це і є двір Ястшембського: «В Журавці панський двір

стояв край села над ставком. Просторий панський дім виступав однією половиною в широкий двір, а другою ховався в розкішний старий садок» [9, с. 17]. Зазначений епізод створює неоднозначне сприйняття, тому що з одного боку – це розкішне панське село, а з іншого – сіра та непривітна місцевість, яка пригнічує світлий розум. Контраст між двома селами відтворює подвійну реальність українського села: жорстокість і недовіра протиставляються людяності і співчуттю. У психологічному плані він розкриває внутрішню динаміку героїні: від відчуження та приниження (Журавка) – до надії та тимчасового відновлення (Комарівка). Обидва хронотопи підкреслюють тимчасовість і хиткість бурлацького існування: дім і спокій для героїні залишаються недосяжними, навіть у найбільш доброзичливому середовищі.

Село Стеблів – місце тимчасової праці та поневірян. Тут бурлачка стикається з новими труднощами, ворожістю й байдужістю. У свідомості героїні це село не має нічого спільного з домом чи безпекою: це простір виснаження, де тіло й душа змучуються. Стеблів можна тлумачити як образ замкненого кола: село не відкриває перспектив, а лише поглиблює безвихідь. У ньому героїня ніби «застрягає» у нескінченному повторенні чужої праці та принижень. Стеблів також описується як село веселошів, музик, гуляк та бурлак: «В одчинені двері було видно, як зеленів крутий бік яру, вкритий зеленою травою та зеленою огорожою. Ввесь яр був закиданий гіллястими вербами, неначе гніздами, понад тихою течією, що плинула з криниці до Росі» [9, с. 75].

Село Круглик у Василю асоціюється з рідною Комарівкою:

« – Чи так, дочко, і у вас в Комарівці, як тутечки в Круглику? – спитала Михалчевська Василю.

– Такі. Як побачила я ліс та оці садки, то мені аж легше стало на душі, – сказала Василюна» [9, с. 146]. Для бурлачки Круглик – простір утраченого дому. У її свідомості він постає як болісний спогад: ніби місце, де могла бути

стабільність і щастя, але через соціальну нерівність та особисті обставини воно назавжди втрачено.

Варто зауважити, що ці три села показують різні життєві етапи Василяни. У кожному з них люди, природа та устрій характеризують психологічний стан дівчини. Наприклад, у Комарівці – це батьки, а у Стебліві більше уваги відводиться бурлакам. Тож, усі села разом певною мірою підкреслюють трагізм бурлацької долі та психологічний надлом героїні та допомагають умовно поділити шлях психологічного зростання Василяни на декілька етапів:

- 1) Комарівка – Василяна юна, натхненна, чиста та повна сил.
- 2) Журавка – дівчина дорослішає, відбуваються перші неприємності, нещасливе кохання, зрада, занепад моральних та фізичних сил.
- 3) Стеблів – Василяна-покритка, Василяна-бурлачка. Саме у Стебліві Василяна знаходиться на найнижчій сходинці свого життєвого шляху, адже вона починає пиячити та гуляти. Проте саме у Стебліві вона як і стрімко «впала», так вона стрімко «піднялась», зустрівши Михалчевського.
- 4) Круглик – своєрідне повернення у дитинство, адже тут Василяна занурюється у спогади та відчуває себе щасливою.

Дослідник О. Січкара, «об'єднавши думки різних дослідників (зокрема І. Страхова, А. Єсіна, Л. Каневської) щодо виділення форм психологізму» [11, с. 39], до прямої форми відносить прийоми сну та марення, внутрішнього монологу.

Так, у повісті «Бурлачка» І. Нечуй-Левицький часто акцентує увагу саме на снах. Наприклад, перебуваючи у казармі, «їй через легкий сон сниться пишний батьків садок, чудовий квітник, де цвіли кастурці, півонія та зірки. Сонце грає чудовим маревом на квітках, на садку, на пишних садках та лісах. Легкий туман криє всю Комарівку, що потонула у яблуках та черешнях, і розкладається тонким покривалом на густих лісах» [9, с. 84]. Такий прийом

допомагає досягнути всю любов головної героїні до рідного села, зануритись у її почуття, відчувати разом з нею тугу за рідним краєм та батьками.

Василина переживає складні душевні стани: тривогу за майбутнє, сором і біль через втрату честі, прагнення вирватися з принизливих обставин. Психологічна насиченість твору досягається завдяки внутрішнім монологам, описам емоцій, реакцій, інтонацій, що дозволяють читачеві відчувати драматизм її життєвої історії. У зв'язку з цим домінуючим засобом психологізму у творі є прийом внутрішнього монологу: «Прощай, моя косо, моя дівоча красо! Прощай, моє щастя! – подумала Василина й пішла в хату» [9, с. 63]. Внутрішній монолог допомагає читачеві більше дізнатись про те, що думає Василина, і що призвело до тих чи інших рішень, вчинків та дій. Показовими є також роздуми Василини про Василя Кравченка та пана Ястшембського: «Чого в його стало таке плісковате лице, чого він став не такий гарний, як був колись весною. Ні, вже я його зовсім перестала любити, – думала Василина й все мовчала» [9, с. 41]; «Серце моє, ясний місяцю! – подумала Василина, дивлячись на його. – Як я тебе люблю! Я за тебе ладна оддати свою душу» [9, с. 43]. Як бачимо, Василина часто осмислює свої вчинки, аналізує становище, у яке потрапила. Ці роздуми надають образу глибини.

Крім того, створюючи образ Ястшембського, автор також використовує прийом внутрішнього монологу, завдяки якому читач має можливість більше дізнатися про його життєві цінності, а точніше – про їхню відсутність: «А бодай вас був вовк поїв у лісі. Й притеребились прокляті відьми! Ще оце почнуть читати мені нотації – думав Ястшембський, говорячи компліменти» [9, с. 50]. Зазначена цитата підтверджує гнилу душу пана та його дволикість.

Варто зауважити, що у творі наявні елементи так званого «романтичного ока» [8, с. 70]. По-перше, особливу роль відіграє матеріальний об'єкт, тобто дзеркало, що водночас стає уособленням «штучного ока», викривленого бачення. Зміни настрою та ситуацій відбиваються через дзеркало, сама героїня

бачить себе через відображення у дзеркалі [8, с. 71]. Порівняймо наступні цитати:

- 1) «Василина й собі не втерпіла: вскочила в кабінет і заглянула в кругле дзеркало в срібних рамках, що стояло на столі. Вона глянула на свої очі, на брови, на квітки на голові і засміялась сама до себе» [9, с. 31-32].
- 2) «Чудова квітчаста хустка на голові мокла в калюжі. Нова зелена, в червоних квітках, спідниця розіслалась по тарасі та гною. На білому піковому керсеті чорніли бризки грязі. Василина спала як убита» [9, с. 139].

Читач бачить, що суспільство зробило з бідною дівчиною і до чого довело її розум. Василина втілює архетип «жінки-жертви», змушеної боротися за існування в несправедливому суспільстві. Водночас вона не зводиться до символу: автор показує її індивідуальною особистістю, наділеною силою волі й прагненням моральної гідності. Її внутрішня боротьба між приниженням і прагненням зберегти честь формує основу психологічної драми повісті.

I. Нечуй-Левицький майстерно використовує опис зовнішності як віддзеркалення емоційного стану героїні. Впродовж усього твору автор акцентує увагу на описі вроди Василини: «Ніби намальовані тоненькі брови, чорні, неначе шовкові шнурки, рівно одрізані з обох боків» [9, с. 8]. Важливим також є і те, як сприймає Василина себе саму, і як її сприймає оточення. Всі як один казали про блискучі очі та «чорні, як ниточки» брови. Василина і сама почала це помічати, цінувати та захоплюватись своєю справді незвичайної краси вродою, зокрема, під впливом Ястшембського. Далі можна спостерігати повну її деградацію під впливом знедолених, бідних та неосвічених бурлак. Тепер Василина ненавидить свій талан, свою вроду і навіть каже: «Якби я вмерла... Господи! Пошли мені смерть!» [9, с. 75]. Та один лише Михалчевський захопився не тільки надзвичайною красою Василини, але й її внутрішньою красою. Він прийняв милу з усіма її гріхами та темним минулим. Він дивився на неї не як на ляльку, як Ястшембський чи Мина, а як на людину:

«Чи може ж бути недоброю людина з такою чарівною красою, з такими веселими, добрими, дитячими очима?» [9, с. 132].

Останнє, на що б хотілося звернути увагу, – паралель між історією Василя та Марії Янівни. І. Нечуй-Левицький не дарма приводить свою героїню до дівчини зі схожою долею. Життєвий шлях Марії подано у вигляді ретроспекції.

Варто зазначити, що ретроспекція – пригадування подій, колізій, що передували моментів фабули, в якому перебуває оповідач або персонаж епічного твору; одна з форм психологічного аналізу, з допомогою якої твориться художній час [7, с. 578]. І. Нечуй-Левицький звертається до цього художнього засобу з психологічною метою: детально описати події, які привели Марію до такого невеселого становища, аби читач зумів зіставити дві нелегкі долі дівчат:

« – Чого це ти, Василю, так злякалась? Та то ж не ти кинула дитину в попіл, а я, – сказала Марія. Але й сама Марія злякалась. Горілка розв'язала їй язик, і її розмова, як річка весною, винесла все на верх, що було на душі» [9, с. 91].

На нашу думку, такий сюжетний поворот письменник використовує для того, аби довести, що, на жаль, така важка доля спіткала не одну дівчину. Автор зазначає, що хтось ділиться своєю бідою відкрито, як, наприклад, Марія, а хтось тримає у собі, як Василина. Також у творі деякі події здаються циклічними. Те, що відчувала Василина у присутності Ястшемського після «дітозгубства», перегукується з тим, з чого почалось знайомство з Миною. Складається враження, що Василина знову вчинить щось погане, адже йде тією самою дорогою – від доброго до поганого (мається на увазі те, що на початку Василина щиро закохується у Ястшебського, а потім її спіткає зрада, горе, біль. Так само й у домі Марії Янівни – спочатку всі радо її вітають, Василина забуває про горе, але потім все частіше випиває, стає мало не розгульною п'яницею)

але стається те, чого можливо, мало хто очікував – Михалчевський все ж таки пробачає Василю її повторне гуляння, приймає такою, яка вона є і, врешті-решт, спостерігаємо щасливу розв'язку: «Батько й діти покидали ложки і разом повставали з лави. Всі обернулись на Василю. Василина плакала та обіймала матір» [9, с. 152].

Висновки. Отже, психологізм у повісті «Бурлачка» І. Нечуя-Левицького є ключовим художнім принципом, що допомагає розкрити глибинні причини поведінки героїв та їхню залежність від соціальних обставин. У творі поєднано реалістичне відтворення дійсності з тонким аналізом внутрішнього світу людини. Це робить повість вагомим внеском у розвиток української реалістичної та психологічної прози другої половини ХІХ століття. І. Нечуй-Левицький застосовує різноманітні методи психологічного дослідження у повісті «Бурлачка». З метою глибше розкрити характер, почуття та думки головних героїв автор ретельно описує природу, зовнішність героїв, звертається до прийомів внутрішнього монологу, сну та ретроспекції. Епітети, метафори та контраст сприяють кращому розумінню твору. У повісті майстерно поєднано романтичні та реалістичні тенденції. Важливого психологічного значення набуває хронотоп. Таким чином, автор використовує широкий спектр засобів психологічного аналізу, що є показником його нестандартного авторського світобачення та майстерності.

Література

1. Єфремов С. Літературні характеристики українських письменників VIII. Іван Левицький Нечуй. Львів : Товариство «Просвіта». 197 с.
2. Карпінська Л.Л. Роль мовно-виражальних засобів у описах природи І. Нечуя-Левицького й особливості його художнього стилю. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2019. Т. 2. №7. С. 123-127.

3. Козубенко Л. Концепція психологізму у художньому творі, як літературознавча проблема. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Т.33(72). №1. Ч. 2. С. 172-176.
4. Козубенко Л. Явище психологізму в художній літературі. *Теоретична і дидактична філологія*. 2019. Вип. 29. С. 23-30.
5. Левицька І. «В лабіринтах людської душі» (Історія дослідження художнього психологізму української літератури). *Літературознавчі обрії*. Вип. 17. 2010. С. 54-60.
6. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів Київ: Видавничий центр «Академія». 2007. Т.2. 624 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалів, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія». 2007. 752 с.
8. Муравецька Я. Функціонування компонентів візуального повісті І. Нечуй-Левицького «Бурлачка». *Слово і час*. №3. 2017. С. 69-72.
9. Нечуй-Левицький І. Твори в двох томах. Повісті та оповідання. Київ : Наукова думка. 1986. 636 с.
10. Рудецька Н.М. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60-70-х років ХІХ сторіччя. *Наукові записки Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди*. 2011. 1(2). С. 43-81.
11. Січкарь О. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу). *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. 2010. №4 (191). С. 35-43.

Тетяна ГОРАНЬСЬКА,
старший викладач кафедри
української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського
Катерина ТЄР,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

<i>контексті позакласного читання старшокласників.....</i>	<i>117</i>
Павлюк Н. Л., Костриба В. <i>Доля жінки в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» та поемі Т. Шевченка «Катерина».....</i>	<i>126</i>
Павлюк Н. Л., Лисюк А. <i>Особливості психологізму в повісті Івана Нечуя-Левицького «Бурлачка»... ..</i>	<i>135</i>
Горанська Т. В., Тер К. <i>Художня інтерпретація образу Івана Мазепи в однойменних поемах Дж. Байрона та В. Сосюри</i>	<i>145</i>
Ледовський В. <i>Інтерактивні технології на уроках української літератури</i>	<i>154</i>
Прущак Т. <i>Формування інтерпретаційної компетентності учнів: теоретичний аспект.....</i>	<i>161</i>
Цап Д. <i>Жанрова стратегія детективу в романі Агати Крісті «Гра дзеркал»</i>	<i>169</i>
Чабан Ю. <i>Функції пейзажу та інтер'єру у романі Емілі Бронте «Буремний перевал»</i>	<i>177</i>
Швець М. <i>Розвиток творчого потенціалу студентів-філологів у процесі педагогічної підготовки на основі технологій.....</i>	<i>184</i>
Інформація про керівників	<i>194</i>

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com